

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

(Review of Related Literature)

การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่คล้ายคลึงหรือใกล้เคียงที่มีอยู่ก่อนแล้วมาศึกษาเพื่อเป็นแนวทางในการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

ทฤษฎีการเรียนรู้

นักจิตวิทยาศึกษาค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับการเรียนรู้ของคนและสัตว์ จนสามารถค้นพบหลักการมาประยุกต์ใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้ สำหรับความหมายของการเรียนรู้ นักจิตวิทยาและนักการศึกษาได้กล่าวไว้ดังนี้

สุรางค์ โค้วตระกูล (2533) กล่าวว่า การเรียนรู้ หมายถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์ที่คนเรามีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมหรือจากการฝึกหัด รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงปริมาณความรู้ของผู้เรียน

ฮิลการ์ดและเบอาเวอร์ (Hilgard and Bower, 1975 อ้างถึงใน ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, 2534) กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ทำให้พฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม อันเป็นผลจากการฝึกฝนและประสบการณ์ แต่มีใช้ผลจากการตอบสนองที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เช่น สัญชาตญาณหรือวุฒิภาวะ หรือจากการเปลี่ยนแปลงชั่วคราวของร่างกาย เช่น ความเมื่อยล้า พิษของยา เป็นต้น

ทายเลอร์และลีแกนส์ (Tyler and Leagans, 1971 อ้างถึงใน พศิน แดงจวง, 2537) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ว่า การเรียนรู้หมายถึงการเปลี่ยนแปลงไปสู่พฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร ซึ่งเป็นผลมาจากการฝึกหรือประสบการณ์

ดังนั้นการเรียนรู้ เป็นการจัดสภาพแวดล้อมที่มีส่วนสำคัญต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนและการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ เมื่อผู้สอนเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเป็นผู้ปฏิบัติการเรียนรู้ด้วยตนเองมิใช่ผู้สอนเป็นผู้ทำให้ การจัดกิจกรรมนั้นผู้สอนต้องจัดวิธีการเรียนหลาย ๆ แบบไว้ให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเลือกเรียน กิจกรรมการเรียนการสอนสนองความต้องการของผู้เรียนได้มากช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ง่าย โดยผู้สอนต้องเป็นผู้แนะนำเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนตามความต้องการของตน นอกจากนี้ต้องมีการเสริมแรงเป็นระยะและต้องให้ข้อมูลย้อนกลับแก่ผู้เรียนอีกด้วย

กระบวนการเรียนรู้

โรเบิร์ต เอ็ม กาเย่ (Robert M. Gagne อ้างถึงใน มาลี จุฑา, 2544) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ไว้ 8 ขั้นตอนคือ

1. การจูงใจ (Motivation Phase) ก่อนการเรียนรู้จะต้องมีการจูงใจให้ผู้เรียนอยากรู้อยากเห็น และมีส่วนร่วมในกิจกรรมซึ่งจะช่วยให้การเรียนรู้ดำเนินไปได้ด้วยดี

2. ความเข้าใจ (Apprehending Phase) ในการเรียนรู้ผู้เรียนจะต้องเข้าใจในบทเรียน จึงจะช่วยให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพ
3. การได้รับ (Acquisition Phase) เมื่อผู้เรียนเกิดความเข้าใจในบทเรียน จะก่อให้เกิดการได้รับความรู้เพื่อเก็บไว้หรือจดจำบทเรียนไว้ต่อไป
4. การเก็บไว้ (Retention Phase) หลังจากที่ผู้เรียนได้รับความรู้ก็จะเก็บความรู้เหล่านั้นไว้ตามสมรรถภาพการจำของบุคคล
5. การระลึกได้ (Recall Phase) เมื่อผู้เรียนเก็บความรู้ไว้ก็จะถูกนำมาใช้ในโอกาสต่าง ๆ เท่าที่จะระลึกได้
6. ความคล้ายคลึง (Generalization Phase) ผู้เรียนจะนำสิ่งที่ระลึกได้ไปใช้และเมื่อพบกับสถานการณ์หรือสิ่งเร้าที่คล้ายคลึงกันและจะนำความรู้ไปสัมพันธ์กับการเรียนรู้ในความรู้ใหม่ที่คล้ายคลึงกัน
7. ความสามารถในการปฏิบัติ (Performance Phase) หลังจากที่ได้เรียนรู้ไปแล้วผู้เรียนต้องนำความรู้ที่เรียนรู้ไปแล้วนั้นไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง
8. การป้อนกลับ (Feedback Phase) เป็นการประเมินผลการเรียนรู้ว่าผู้เรียนเรียนรู้ได้ถูกต้องเพียงใด สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของบทเรียนหรือไม่ จะได้นำข้อมูลไปปรับปรุงและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ต่อไป

เทคนิควิธีการจัดการเรียนรู้ในระดับชุมชน

ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ (2543) กล่าวว่า เทคนิควิธีการจัดการเรียนรู้ในระดับชุมชนเป็นการให้การศึกษาแก่สาธารณชนในวงกว้างโดยมุ่งถึงคนเป็นจำนวนมาก สำหรับวิธีการให้การศึกษาจะใช้หลักการแบบมีส่วนร่วมของผู้เรียนโดยให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางมุ่งให้เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติสาระของข้อมูล และความรู้ต้องสอดคล้องกับความต้องการและความสนใจที่เป็นประโยชน์ต่อกลุ่มเป้าหมาย โดยเน้นให้เกิดกระบวนการเสริมสร้างให้ชุมชน คิดเป็น พูดเป็น ทำเป็น รูปแบบของการให้ความรู้ได้แก่

1. การรณรงค์ด้วยสื่อ ใช้วิธีการแจกเอกสารและคู่มือต่าง ๆ แก่ชาวบ้าน การติดแผ่นโปสเตอร์ และการโฆษณาประชาสัมพันธ์
2. การให้โอกาสด้านการศึกษาในระบบและนอกระบบด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การจัดบรรพชาของสามเณร การฝากญาติโยมอุปการะสงฆ์ให้เรียน การจัดหน่วยการศึกษาทางไกล เป็นต้น
3. การฝึกงาน เช่น การสอนทักษะไปพร้อม ๆ กับการทำงาน การฝึกอาชีพ เป็นต้น
4. การจัดโรงเรียนทางเลือก เช่น โรงเรียนการทำมาหากิน โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก
5. ห้องสมุดและศูนย์ข้อมูล ซึ่งเก็บรวบรวมผลงานขององค์กรและงานอื่นที่เกี่ยวข้องไว้บริการแก่ชุมชน

6. การสาธิต มักทำภายในหมู่บ้านเพื่อให้ชาวบ้านเห็นและเข้าใจอย่างใกล้ชิด มักจะเป็นกิจกรรมร่วมของหมู่บ้าน เช่น ทำบ่อสาธิตการเลี้ยงปลา สาธิตการขยายพันธุ์พืช เป็นต้น เป็นการฝึกให้ชาวบ้านได้ทำจริงและทำเองได้ในโอกาสต่อไป

7. การฝึกอบรมส่วนใหญ่เป็นการให้ความรู้เฉพาะเรื่องโดยเชิญวิทยากรหรือผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน มาให้ความรู้โดยตรงในหมู่บ้านหรือการส่งตัวแทนชาวบ้านหรือผู้สนใจไปรับการอบรมกับโครงการอื่น ๆ นอกพื้นที่

8. การศึกษาดูงานและทัศนศึกษา ได้แก่ การพากลุ่มเป้าหมายไปดูตัวอย่างงานพัฒนาในพื้นที่อื่น ๆ ทั้งที่เป็นตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จและล้มเหลว เพื่อเป็นบทเรียนส่งเสริมการแลกเปลี่ยนและการเรียนรู้กับผู้ที่เคยทำหรือกำลังทำกิจกรรมนั้น ๆ เพื่อให้เห็นตัวอย่างจริงและได้แลกเปลี่ยนกันในระดับบุคคลและกลุ่ม สร้างแรงบันดาลใจและเข้าใจในเรื่องนั้น ๆ ได้บทเรียน ได้ข้อคิดและความรู้ต่าง ๆ แก่ผู้มาดูงานและพบว่า กิจกรรมดูงานและทัศนศึกษาเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพมาก

9. การสัมมนาส่วนใหญ่เน้นที่กลุ่มผู้นำจะมีการสัมมนาแลกเปลี่ยนกันเองระหว่างผู้นำในพื้นที่หรือระหว่างพื้นที่ต่าง ๆ

10. การพบปะเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ทัศนะ ประสบการณ์ เป็นกิจกรรมที่จัดทั้งในระดับของผู้นำภายในและสมาชิกชาวบ้าน การค้นหาผู้รู้ที่เป็นปราชญ์เชิงชุมชนให้มาพบเพื่อรู้จักและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ประสานให้เกิดความรู้ใหม่ทำโดยการจัดกลุ่มพูดคุยแลกเปลี่ยนกันเองระหว่างชาวบ้านกับผู้นำ หรือระหว่างผู้นำกันเอง

11. เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อมวลชน เพราะสื่อมวลชนเป็นกลไกในการแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารในวงกว้างและมีบทบาทอย่างสำคัญในการให้การศึกษาแก่สาธารณชนได้เป็นอย่างดี การนำเสนอข่าวไม่เพียงแต่สะท้อนความเป็นจริงแต่ยังมีบทบาทในการชี้นำอีกด้วย รวมทั้งสามารถเป็นแรงกดดันเพื่อให้ปัญหาคลี่คลายลงได้

12. การจัดเวทีและงานมหกรรมเพื่อการรณรงค์ เป็นแนวทางการทำงานซึ่งยกระดับจากการนำเสนอสภาพปัญหาสู่การเรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหาในระดับนโยบาย

ความตระหนัก

Good (1973) ได้ให้ความหมายว่าความตระหนัก (awareness) หมายถึง ความรู้สึกที่แสดงถึงการเกิดความรู้ของบุคคล หรือการที่บุคคลแสดงความรู้สึกรับผิดชอบต่อปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

Wolman (1988) กล่าวถึงความตระหนักว่า เป็นภาวะการณ์ที่บุคคลเข้าใจหรือสำนึกถึงบางสิ่งบางอย่างของเหตุการณ์ ประสบการณ์หรือวัตถุสิ่งของ

บัณฑิต จุฬาศัย (2538) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการรับรู้ของแต่ละบุคคลไว้ว่า เนื่องจากความตระหนักของแต่ละบุคคลขึ้นอยู่กับ การรับรู้ของแต่ละบุคคล ดังนั้นปัจจัยที่มีผลต่อการรับรู้จึงมีผลต่อความตระหนัก จึงพอสรุปได้ว่าปัจจัยที่มีผลต่อความตระหนักคือ

1. ประสบการณ์ที่มีต่อการรับรู้
2. ความเคยชินต่อสภาพแวดล้อม ถ้าบุคคลใดที่มีความเคยชินต่อสภาพแวดล้อมนั้นก็จะมีผลทำให้บุคคลนั้นไม่ตระหนักต่อสิ่งที่เกิดขึ้น
3. ความใส่ใจและการให้คุณค่าถ้ามนุษย์มีความใส่ใจเรื่องใดมากก็就会有ความตระหนักในเรื่องนั้นมาก
4. ลักษณะและรูปแบบของสิ่งเร้า ถ้าสิ่งเร้านั้นสามารถทำให้ผู้พบเห็นเกิดความสนใจยอมทำให้ผู้พบเห็นเกิดการรับรู้และความตระหนักขึ้น
5. ระยะเวลาและความถี่ในการรับรู้ ถ้ามนุษย์ได้รับรู้บ่อยครั้งเท่าไรหรือนานเท่าไรก็ยิ่งทำให้โอกาสเกิดความตระหนักได้มากขึ้นเท่านั้น

สื่อการเรียนรู้

Dale (1969) ได้จำแนกประสบการณ์การเรียนรู้ออกมาเป็นรูปกรวยคว่ำ เรียกว่า “กรวยประสบการณ์” (Cone of Experience) โดยถือหลักความต่อเนื่องระหว่างประสบการณ์รูปธรรม (Concrete) และนามธรรม (Abstract) คือจัดประสบการณ์จริงที่เป็นรูปธรรมมากที่สุดไว้ที่ฐานกรวยแล้วเรียงประสบการณ์ที่เป็นนามธรรมเพิ่มขึ้นไปจนถึงยอดกรวย ซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรมมากที่สุดคือ ประสบการณ์ที่ได้จากตัวหนังสือและคำพูด ซึ่งถ้าสังเกตให้ดีจะเห็นว่าเป็นเสื่อประเภทเบาและประเภทเทคนิคทั้งสิ้น

Dale อธิบายว่าประสบการณ์จะแปรเปลี่ยนตามความเข้ม (Degree) ซึ่งเกี่ยวพันทางร่างกายและจิตใจ ประสบการณ์ที่เกิดการเรียนรู้โดยตรงจะเป็นการใช้ความรู้สึกและกล้ามเนื้อ ถ้าเป็นการเรียนรู้โดยตรงจะเป็นการใช้ความรู้สึกและกล้ามเนื้อ ถ้าเป็นการเรียนจากการสังเกตโดยไม่ได้ใช้ความรู้สึกและกล้ามเนื้อก็จะเกิดประสบการณ์นามธรรม เขาได้อธิบายรายละเอียดของประสบการณ์การเรียนรู้ 10 ชั้น ไว้ดังนี้

1. ประสบการณ์ตรงและมีความมุ่งหมาย (Direct Purposeful Experience) ประสบการณ์ขั้นนี้เป็นรากฐานอันมั่นคงของการศึกษาทั้งปวง ประสบการณ์ที่ผู้เรียนได้รับมาจากความเป็นจริงและด้วยตัวของตัวเอง ผู้รับประสบการณ์นี้ ได้เห็น ได้รับ ได้ชิม ได้ทำ ได้ดมกลิ่น จากของจริงในชีวิตตน ประสบการณ์นี้ไม่เพียงแต่ผู้รับได้ประสบมาด้วยตนเองเท่านั้น แต่ยังมีคามหมายแก่ผู้ประสบด้วย
2. ประสบการณ์จำลอง (Contrived Experience) เป็นการถ่ายทอดจำลองแบบจากของจริง เพราะของจริงนั้นอาจจะใหญ่โตหรือซับซ้อนเกินไปถ้าใช้ของจำลอง อาจทำให้เข้าใจได้ง่ายกว่า เช่น แผนผังเมือง ดูแผนผังจะเข้าใจง่ายขึ้นและเสียเวลาน้อยกว่าที่จะไปดูให้ครบถ้วนทุกหนทุกแห่งของเมือง ประสบการณ์นี้ ได้แก่ ของตัวอย่าง (Specimen) หุ่นจำลอง (Model) เป็นต้น

3. ประสบการณ์นาฏการ (Dramatized Experiences) บางแห่งเรียนการแสดงละคร การมีส่วนร่วมในการแสดงละคร โดยเป็นผู้แสดงหรือผู้ดูก็ตามจะช่วยให้ผู้เรียนได้เข้าใจสภาพความเป็นจริงของเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้มากที่สุด เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เด็กทำงานร่วมกันประสบการณ์ที่ได้จากการศึกษาเนื้อเรื่องที่จะแสดงการจัดฉาก การบอกบท ดนตรี การแต่งบทละคร เป็นต้น เหล่านี้จะทำให้ผู้เรียนรู้จักแบ่งหน้าที่และทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ

4. การสาธิต (Demonstration) คือ การทำให้ดูเป็นตัวอย่างประกอบการอธิบาย การสาธิตที่ดีย่อมต้องมีอุปกรณ์และผู้สาธิตควรรู้จักใช้อุปกรณ์การสาธิตนั้นด้วย การสาธิตอาจจะใช้ได้เกือบทุกวิชา เช่น การสอนภาษาไทยหรือภาษาต่างประเทศ ครูอาจออกเสียงที่ถูกต้องให้นักเรียนฟัง

5. การศึกษานอกสถานที่ (Field Trip หรือ Study Trip) หรือ ทักษะศึกษา ทักษะจร หมายถึง การจัดพานักเรียนออกไปศึกษานอกสถานที่ เพื่อให้ผู้เรียนมีประสบการณ์และความรู้กว้างขวางขึ้นเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้ผู้เรียนพบกับบางสิ่งโดยตรง ซึ่งไม่สามารถจะจัดได้ในห้องเรียน เช่น การไปชมสิ่งที่น่าสนใจที่ฟาร์มโรงงาน ตลอดจนสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง

6. นิทรรศการ (Exhibits) หมายถึงการจัดแสดงสิ่งของต่าง ๆ เพื่อให้ความรู้แก่ผู้ดูหรือบางทีอาจจัดให้มีการสาธิตหรือฉายภาพยนตร์ด้วยก็ได้ ผู้เรียนก็เรียนด้วยการไปดูเป็นส่วนใหญ่

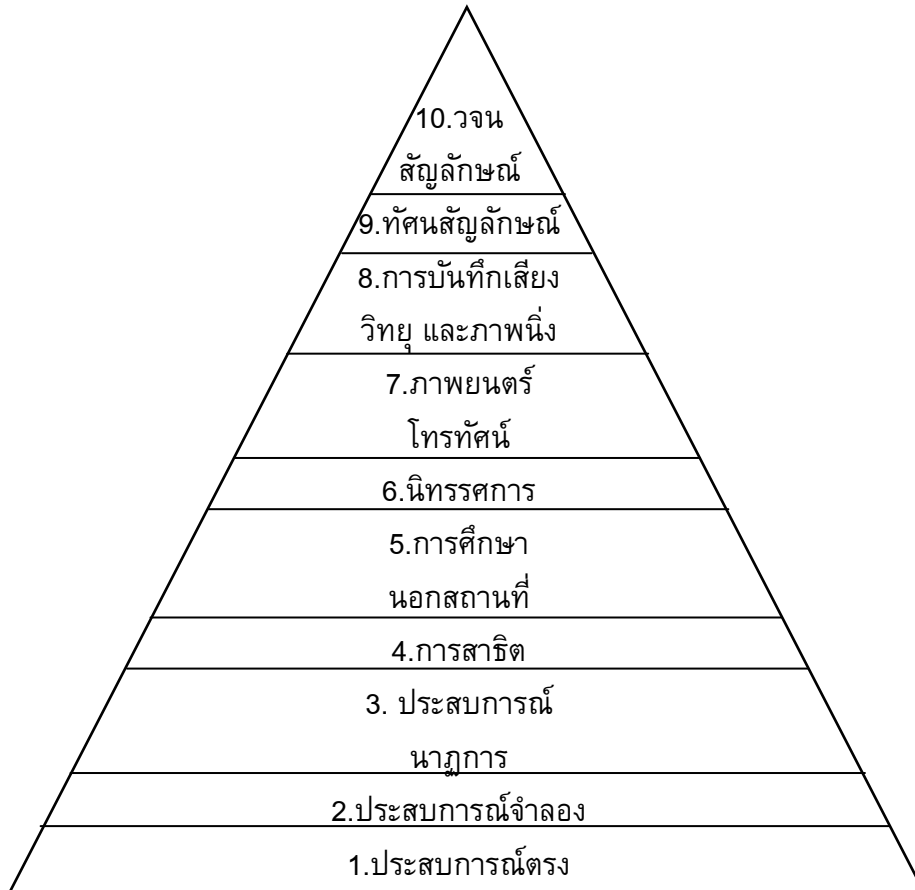
7. โทรทัศน์และภาพยนตร์ (Television and Motion) รายการโทรทัศน์จะช่วยให้ผู้เรียนได้เห็นได้ยินเสียงเหตุการณ์และความเป็นไปต่าง ๆ ได้ในขณะที่เดียวกับที่มีการถ่ายทอดเหตุการณ์นั้น ๆ อยู่ ภาพยนตร์ก็สามารถจำลองเหตุการณ์มาให้ดูและได้ฟังใกล้เคียงกับความเป็นจริง แม้จะไม่ใช้เวลาเดียวกับเหตุการณ์นั้นเกิดขึ้น ทั้งภาพยนตร์และโทรทัศน์จัดว่าเป็นสื่อกลางในการสาธิตได้ดีมาก

8. ภาพนิ่ง วิทยู และการบันทึกเสียง (Still Picture, Radio and Recording) ภาพนิ่ง ได้แก่ ภาพถ่าย ภาพวาด ภาพโปร่งใส สไลด์ ฯลฯ เกี่ยวกับการแลเห็น ส่วนวิทยูและการบันทึกเสียงเกี่ยวกับการฟังทั้งภาพนิ่ง วิทยูและการบันทึกเสียง สามารถใช้กับการเรียนรายบุคคลและเป็นหมู่ภาพนิ่งถ้าจะใช้กับนักเรียนจำนวนมากควรใช้กับเครื่องฉายเพราะจะทำให้ได้ภาพที่ขยายใหญ่ ภาพนิ่งประเภทภาพถ่าย ภาพวาดที่ไม่โปร่งใส เช่น สไลด์ ใช้กับเครื่องฉายสไลด์ (Slide Projector) फिल्मสตริปใช้กับเครื่องฉายฟิล์มสตริป (Filmstrip Projector) ภาพโปร่งใสขนาด 7x7 นิ้ว หรือ 10x10 ใช้กับเครื่องฉายภาพข้ามศีรษะ (Overhead Projector) ในวิชาการฝีมือ ครูมักจะต้องทำการสาธิตให้นักเรียนสังเกตวิธีปฏิบัติเป็นขั้น ๆ ไป เป็นต้น

9. ทักษะสัญลักษณ์ (Visual Symbols) ได้แก่ แผนที่ แผนภาพ แผนภูมิ แผนสถิติ ภาพโฆษณา การ์ตูน ซึ่งมีลักษณะเป็นสัญลักษณ์สำหรับถ่ายทอดความหมายได้รวดเร็ว ทักษะสัญลักษณ์เหล่านี้เรานำมาใช้แทนความหมายที่เป็นข้อเท็จจริง แนวความคิดบางที่ผู้เรียนจำเป็นต้องได้รับการอธิบายเพิ่มเติมบ้างตามสมควรที่จะได้รับประสบการณ์ภาษาสัญลักษณ์ด้วยและถ้าผู้เรียนได้ฝึกลงมือทำด้วยตนเอง จะทำให้เข้าใจเกี่ยวกับภาษาของสัญลักษณ์ยิ่งขึ้น

10. วจนลักษณ์ (Verbal Symbols) อุปกรณ์การสอนประเภทนี้ ได้แก่ ตัวหนังสือ ตัวอักษรหรือคำพูด ผู้ที่จะเข้าใจสัญลักษณ์นี้ก็ต้องอาศัยประสบการณ์เดิมเป็นรากฐานมากพอสมควร แต่อย่างไรก็ตาม การพูดและการเขียนนี้มีประโยชน์มากในการสื่อความหมายในปัจจุบัน

จากรูปที่ 1 ประสบการณ์การเรียนรู้ทั้ง 10 ชั้น สามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ
 ชั้นที่ 1-3 เป็น Directed Experience เกิดการเรียนรู้โดยการกระทำ
 ชั้นที่ 4-8 เป็น Iconic Experience เป็นการเรียนรู้โดยการสังเกต
 ชั้นที่ 9-10 เป็น Symbolic Experience เป็นการเรียนรู้ผ่านทางสัญลักษณ์ที่เป็นนามธรรม

ภาพที่ 2.1 กรวยประสบการณ์ (Cone of Experience)

ที่มา : Dale, 1969.

หลักเกณฑ์การเลือกสื่อเพื่อการเรียนรู้

สุราษฎร์ พรหมจันทร์ (2553) กล่าวว่า การเลือกใช้สื่อในการเรียนรู้นั้นจะต้องพิจารณาดูก่อนว่ามีความจำเป็นระดับไหน ทั้งนี้จะต้องมองไปหลาย ๆ ปัจจัยที่จะมาเกี่ยวข้อง ดังนี้

1. วัตถุประสงค์และเนื้อหาวิชา โดยที่วัตถุประสงค์และเนื้อหาวิชามักจะไปด้วยกัน กล่าวคือ วัตถุประสงค์เป็นตัวกำหนดขอบเขตของเนื้อหาว่าควรมีขอบเขตปริมาณแค่ไหน เนื้อหาที่ยากง่ายต่างกันย่อมต้องการสื่อในการส่งข้อมูลข่าวสารที่ต่างกันด้วยหรือแม้แต่พฤติกรรมตามวัตถุประสงค์ย่อมเป็นเครื่องชี้ถึงการจัดกิจกรรมการสอนและการใช้สื่อที่แตกต่างกัน

2. พื้นฐานความรู้ของผู้เรียน พื้นฐานความรู้มีความสำคัญยิ่งต่อการรับรู้เนื้อหาใหม่ สื่อก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่จะต้องพิจารณาให้เหมาะสมกับประสบการณ์ และพื้นฐานความรู้ของผู้เรียน เพราะหากผู้เรียนไม่คุ้นเคยกับสื่อแล้วก็ยากที่จะทำความเข้าใจเนื้อหาได้

3. ความคุ้มค่าในการใช้ เรื่องนี้จะต้องนำมาพิจารณาด้วยแม้จุดประสงค์หลักจะอยู่ที่การเรียนรู้ของผู้เรียน แต่ทว่าการลงทุนลงแรงทำสื่อ เวลาที่ใช้แสดง จำนวนครั้งที่ใช้ได้งบประมาณที่ต้องลงทุน ก็จะต้องนำมาพิจารณาด้วยว่ามีความเหมาะสมและเป็นไปได้มากน้อยเพียงใด

4. สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ การใช้สื่อหลายอย่างจำเป็นต้องใช้เครื่องมืออุปกรณ์อื่นๆ ประกอบด้วย การพิจารณาเลือกใช้สื่อ นั้น ๆ กับผู้เรียนกลุ่มดังกล่าว ณ สถานที่ใดต้องดูด้วยว่ามีสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เพียงพอหรือไม่ อย่างไรก็ตามในประเด็นนี้ อาจต้องพิจารณาถึงการจัดเก็บและการนำออกใช้ด้วยว่ามีความเป็นไปได้มากน้อยเพียงใด

Carlton (1959) นักวิชาการทางด้านการใช้สื่อ กล่าวถึงเกณฑ์การเลือกสื่อการเรียนรู้อย่างนี้

1. สื่อการเรียนรู้อาจมีประโยชน์ต่อหน่วยการสอนและมีกิจกรรมในการแก้ปัญหาหรือให้ประสบการณ์เฉพาะหรือไม่

2. เนื้อหาวิชาที่จะสื่อความหมายด้วยการใช้สื่อการเรียนรู้นี้เป็นประโยชน์และสำคัญแก่นักศึกษาในชุมชนและสังคมหรือไม่

3. สื่อการสอนมีความเหมาะสมกับจุดประสงค์ของการเรียนรู้ หรือเป้าหมายของผู้เรียนหรือไม่

4. สื่อการเรียนรู้อาจช่วยให้มีการตรวจสอบระดับความแตกต่างของจุดประสงค์ของการเรียนรู้ ในด้านเกี่ยวกับความรู้ ความเข้าใจ ทักษะการคิดและทักษะการฝึกปฏิบัติหรือไม่

5. สื่อการเรียนรู้อาจช่วยให้ผู้เรียนได้คิดตอบสนอง อภิปรายและศึกษาค้นคว้าหรือไม่

6. สื่อการเรียนรู้อาจช่วยแก้ปัญหาในการเรียนเนื้อหา และช่วยเสริมกิจกรรมผู้เรียนหรือไม่

7. สื่อการเรียนรู้อาจช่วยให้การเสนอแนวคิดมีความสัมพันธ์กันหรือไม่

8. สื่อการเรียนรู้อาจช่วยในการเสนอเนื้อหาความรู้เกี่ยวกับระดับอนุภูมิภาค ผู้นำนัก ความลึก ระยะเวลา การกระทำอื่น เสี่ยง สี่ ความมีชีวิตและอารมณ์ได้ดีหรือไม่

9. สื่อการเรียนรู้อาจมีความแน่นอนและทันสมัยหรือไม่

10. สื่อการเรียนรู้อาจสอดคล้องกับจุดประสงค์ของการสอนที่พึงปรารถนาได้หรือไม่

11. สื่อการเรียนรู้อาจช่วยให้แสดงถึงรสนิยมที่ดีหรือไม่

12. สื่อการเรียนรู้อาจใช้ในห้องเรียนธรรมดาได้หรือไม่ ความรู้ในเนื้อหาในสื่อการเรียนรู้อาจมีตัวอย่างมากพอหรือไม่

หลักเกณฑ์ของการเลือกสื่อการเรียนรู้อาจของ Carlton W.H. Erickson ทั้ง 13 ประการข้างต้น พอสรุปเป็นหลักสำหรับการพิจารณาเลือกสื่อเพื่อใช้ในการเรียนการสอนได้ดังนี้

1. รูปแบบของขบวนการเรียนการสอน (Types of Learning)

2. ระดับของประสิทธิภาพของสื่อ (Degrees of Proficiency)

3. ประเภทของสื่อ (Types of Media)

4. ราคาในการผลิต (Production Cost)

5. การเลือกสื่อให้สัมพันธ์กับรูปแบบการเรียน (Learning Type-Media Matches)

ข้อคำนึงถึงเกี่ยวกับสื่อ

สุราษฎร์ พรหมจันทร์ (2553) กล่าวถึงการเลือกใช้สื่อ นอกจากจะหวังผลที่การเรียนรู้ของผู้เรียนได้ง่ายและสะดวกรวดเร็วแล้ว ยังจะต้องพิจารณาถึงสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

1. ความคุ้มค่าทางวิชาการ
2. ค่าใช้จ่ายในการจัดสร้าง
3. ความประณีตของผลงาน
4. ความคล่องตัวในการนำออกใช้ และการเก็บ
5. ความสะดวกรวดเร็วในการใช้งาน

การมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ของชุมชน

เอเบลล์ (Abell, 1991) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมนั้นเป็นกระบวนการที่ครบถ้วนตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดการดำเนินการ ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมประกอบด้วย 4 ขั้นตอนหลักดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา สาเหตุและความต้องการ
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการ
3. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

ซึ่งทั้ง 4 ขั้นตอน จึงถือเป็นหลักในการดำเนินงานด้านการพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ

นอกจากนี้การมีส่วนร่วมยังเป็นแนวคิดเชิงระบบที่มีกระบวนการ ขั้นตอนหลายประการ ซึ่งแชดติดและคณะ (Shadid et al., 1982) กล่าวว่า กระบวนการของการมีส่วนร่วมมีขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เป็นการกำหนดความต้องการและจัดลำดับของความสำคัญ ในการวางแผนและการตัดสินใจปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน เป็นการมีส่วนร่วมในส่วนที่เป็นองค์ประกอบต่าง ๆ ของการดำเนินงาน เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากรการบริหารงานและประสานงานและการขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้นสิ่งสำคัญที่ต้องสังเกตก็คือ ความเห็นชอบและความคาดหวังซึ่งมีอิทธิพลสามารถแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่าง ๆ ได้

กระบวนการมีส่วนร่วมในแสวงหาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนนั้น ประเวศ วะสี (2544) ได้เสนอถึงความสำคัญในการเสริมสร้างการเรียนรู้ให้แก่ชุมชนให้เกิดปัญญาว่า เป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดของสังคมทั้งหมดร่วมกัน ความเข้มแข็งทางปัญญาเกิดจากลักษณะ 5 ประการ คือ

1. สติปัญญาของคนทั้งหมด
2. โครงสร้างของสมอง
3. กระบวนการเรียนรู้ที่สร้างความเข้มแข็งทางปัญญา
4. การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต
5. ความสามารถในการสร้างความรู้ใหม่

หลักคิดพื้นฐานของการดำเนินชีวิต

กรรณิกา ปัญญาวงศ์และพนัส พุทธิสุนันท์ (2555) กล่าวว่า การดำเนินชีวิต หมายถึง การที่คนเรามีกิจกรรมหรือพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตอย่างมีความหมายและมีคุณค่า ทั้งต่อตนเองและต่อผู้อื่น โดยมีการเชื่อมโยงกับคนอื่น กับสังคมและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ตอบสนองต่อความต้องการของตน ซึ่งมักจะมีความรักความผูกพันเป็นเหตุผลสำคัญ และมีกระบวนการทัศน์หรือวิถีคิด ความเชื่อ ความศรัทธา การให้คุณค่าหรือความหมายต่อสิ่งต่างๆ เป็นแก่นหรือหลักยึด เป็นผลให้พฤติกรรมในการดำเนินชีวิตของแต่ละคนไม่เหมือนกันกระบวนการทัศน์ในการดำเนินชีวิตอาจประมวลได้หลายแบบ เช่น

1. การมีทัศนะต่อตนเองเป็นสำคัญ (Self Center) ทำกิจกรรมใดๆ ก็ต้องตอบสนองต่อตัวเองก่อนรักตัวเอง เห็นแก่ประโยชน์ของตนก่อนคนอื่น ไม่ยอมเสียเปรียบใคร
2. การเห็นแก่ความสุขสำราญเหนือสิ่งอื่นใด (Pleasure Center) การงานมาทีหลัง คนอื่นๆ มาทีหลัง
3. การให้คุณค่าและความสำคัญกับครอบครัว คู่รักและลูกๆ (Family Center) ทุ่มเทการดำเนินชีวิตเพื่อครอบครัวเป็นหลัก
4. การให้ความสำคัญกับหน้าที่การงานมากกว่าเรื่องอื่นใด (Work Center)
5. การมุ่งหาเงินและทรัพย์สินต่างๆ เพื่อให้รู้สึกว่ามีความสุขแต่ก็ไม่เคยเพียงพอ (Money and Possession Center)
6. การให้ความสำคัญกับเพื่อน (Friend Center) ต้องการมีสังคม ต้องการเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น
7. การให้ความสำคัญกับคู่แข่งคู่ต่อสู้ (Enemy Center) ชอบการเล่นเกมส์ชีวิต หลอกกล่อผู้อื่น ชอบการแข่งขันการเอาชนะ ชอบการแก้ไขปัญหา
8. การให้ความสำคัญกับศาสนา (Religion Center) มีคุณธรรมจริยธรรมเป็นพื้นฐานของพฤติกรรมดำเนินชีวิต
9. การยึดหลักความถูกต้อง (Principle Center) มีเหตุผล เห็นประโยชน์ส่วนรวม ประโยชน์ต่อสังคม ประโยชน์ต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เห็นอกว่าประโยชน์ส่วนตน พิจารณาข้อมูลหลักฐานต่างๆ อย่างรอบคอบก่อนการตัดสินใจ เป็นต้น

กระบวนทัศน์หรือแก่นหรือหลักยึดจึงเป็นพื้นฐานสำคัญการพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิต (Life Style) ของแต่ละคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อการกำหนดพฤติกรรมสุขภาพของคนเรา การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตหรือพฤติกรรมของคนจึงขึ้นอยู่กับปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เป็นสำคัญ จากลักษณะกระบวนทัศน์หรือวิถีชีวิตของคนเรานั้น อาจจัดเป็นสองกลุ่มใหญ่ๆ คือ การให้คุณค่าหรือมุมมองต่อตนเองในสถานะปัจเจกบุคคล และการให้คุณค่ากับผู้อื่น

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับสุขภาวะ

แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาวะ

สุขภาพ เป็นการกล่าวถึงลักษณะของการไม่เป็นโรค เป็นสุขภาพที่มีความสมบูรณ์ใน 4 มิติ คือ ร่างกาย จิตใจ สังคม และวิญญาณ (ปัญญา) หากมีความสมบูรณ์อย่างสมดุลแล้วเราเรียกว่าสุขภาพ (วิกิพีเดีย,2554)

ไพสุตา ตรีเดซี (ม.ป.ป) สุขภาพ ในความหมายขององค์รวม หมายถึง สุขภาวะที่สมบูรณ์พร้อมทั้งทางร่างกาย (Physical) ทางจิตใจ (Mental) ทางสังคม (Social) และทางจิตวิญญาณ (Spiritual) คือการมีร่างกายที่แข็งแรงสมบูรณ์ไม่เจ็บป่วย มีปัจจัยในการดำรงชีวิตที่พอเพียง มีจิตใจที่เบิกบาน มีปัญญาดี ไม่เครียด ไม่ถูกบีบบังคับ ครอบครัวยอบอุ่น สิ่งแวดล้อมดีชุมชนเข้มแข็ง สังคมปกติ สุข มีความเสมอภาคและสมานฉันท์ ได้ทำความดี จิตใจเปี่ยมสุขมีศาสนธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ สังคมมีความเห็นแก่ตัวน้อยลง ฯลฯ ซึ่งก็คือ สภาวะการอยู่เย็น –เป็นสุข

เดชรัดน์ สุขกำเนิด (2554) ได้นิยามคำว่าสุขภาพ โดยกล่าวว่าแต่เดิมนั้นความหมายของสุขภาพ เรามักจะนึกถึงเรื่องการเจ็บป่วย การพิการ การตาย คือการที่เราทำ ไม่ให้คนเจ็บป่วย ไม่ให้คนพิการ ไม่ให้คนตาย เราเรียกสิ่งเหล่านั้นว่าการมีสุขภาพดี แต่ปรากฏว่าคนที่ไม่ป่วยไม่เจ็บ ไม่ตาย โดยเฉพาะที่เราเห็นกันทางกายภาพ ไม่ได้หมายความว่าคนเหล่านั้น มีความสุขเราก็เลยมีความคิดหลังจากได้พูดคุยกันพักใหญ่แล้วว่า น่าจะขยายนิยามของคำว่า"สุขภาพ"ให้มันสะท้อนถึงความหมายของคำว่าสุขภาพกันจริงๆ "สุขภาพ" คือ" สุขภาวะ" หรือภาวะที่คนเป็นสุข ซึ่งตอนนี้ทางการแพทย์แบ่งออกมาเป็น 4 ประเด็น

1. สุขภาวะทางกาย ที่เรียกว่า Physical Health
2. สุขภาวะทางจิต หรือ Mental Health ข้อที่ 1 และ ข้อที่ 2 ข้อนี้ มีจิตแพทย์และมีแพทย์อื่น ๆ ที่ทำหน้าที่รักษาทางกาย
3. สุขภาวะทางสังคม หรือ Social Health. สำหรับข้อที่ 3 นี้ การที่คนจะมีความสุขได้ต้องอาศัยบุคคลหลายฝ่ายในสังคมร่วมกัน
4. สุขภาวะทางจิตวิญญาณ Spiritual Health หรือเรียกว่า สุขภาวะทางสังคม คือ จะต้องอยู่ในสังคมได้อย่างอบอุ่น ไม่รู้สึกถูกเหยียดหยาม ไม่รู้สึกถูกกดขี่ ไม่รู้สึกถูกเอาเปรียบ ไม่รู้สึกถูกโดดเดี่ยว ไม่รู้สึกถูกแปลกแยกออกจากสังคม จึงจะอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

นอกจากนี้ ปาริชาต เทพอารักษ์ และอมรรารณ ทิวถนอม (2550) กล่าวว่า สุขภาวะเป็น ความสมบูรณ์ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญาแล้ว ยังต้องพิจารณาถึงกระบวนกร และพฤติกรรม

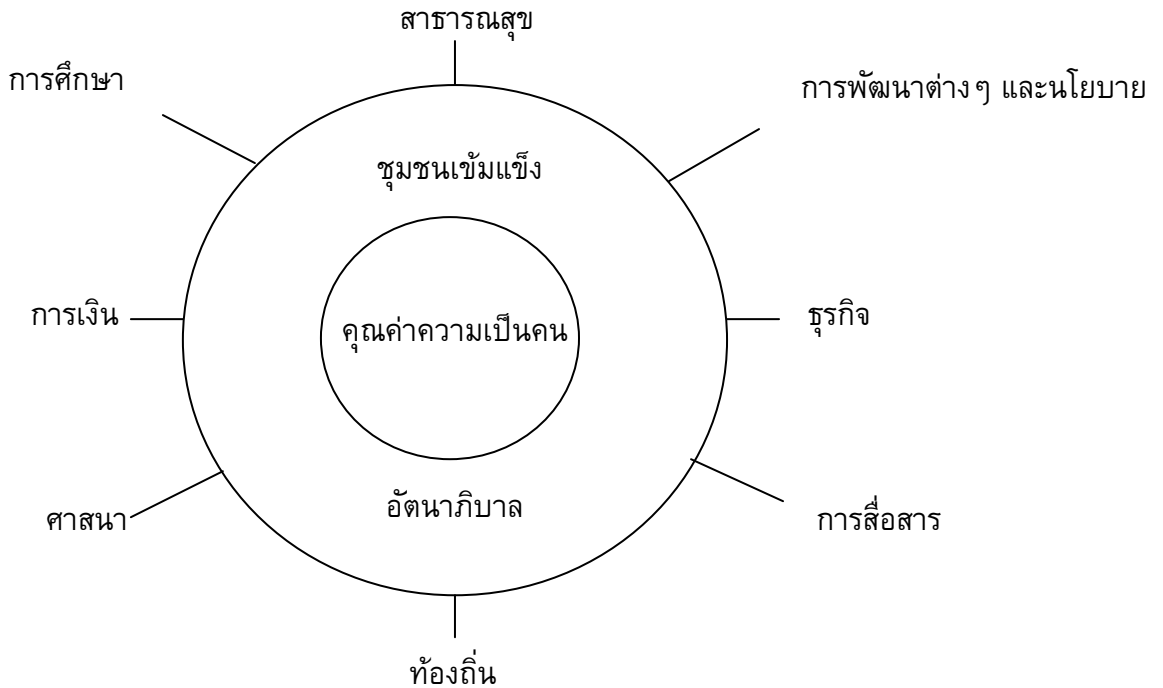
ที่นำไปสู่สุขภาวะที่ดี ได้แก่ การมีพฤติกรรมดำรงชีวิตที่เหมาะสม มีคุณภาพชีวิตที่ดีตระหนักถึงภัยอันตรายที่มีผลเสียต่อร่างกายและจิตใจ ยึดมั่นในศีลธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต เรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต มีทักษะความสามารถในการปรับตัวได้อย่างรู้เท่าทัน และดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้อย่างปกติสุข มีการศึกษาซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างโอกาสและพัฒนาสติปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของคนให้สามารถ “คิดเป็น ทำเป็น” เรียนรู้ที่จะฟังตนเอง และใช้ประสบการณ์ ศักยภาพ และทักษะความสามารถของตนเองให้เป็นประโยชน์ในการดูแลสุขภาพกาย สุขภาพใจ และสติปัญญาตลอดจนสามารถปฏิบัติการกิจในสังคม และมีส่วนร่วมในการพัฒนาและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีภูมิคุ้มกันจากกระแสทุนนิยม หรือกระแสโลกาภิวัตน์ อันจะนำไปสู่ความอยู่ดีมีสุขของสังคมโดยรวม

จากการมองสุขภาวะที่เป็นองค์รวมนี้ ได้ส่งผลให้มีมุมมองใหม่ต่อการทำงานในชุมชนโดยมีได้มุ่งเน้นการมองไปที่การแยกส่วนแต่กลับมีการบูรณาการประเด็นต่างๆ ในการศึกษาชุมชนโดยเฉพาะด้านสุขภาพหรือสุขภาวะโดยมีบุคคลในชุมชนหรือองค์กรต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมกันในการดูแลหรือแก้ปัญหาาร่วมกัน

มุมมองในเรื่องของสุขภาวะนี้ ยังเชื่อมโยงไปถึงการทำงานในชุมชนว่าสามารถนำมาใช้ในการทำงานพัฒนาแบบองค์รวม เพื่อให้สุขภาวะที่ดีเกิดขึ้นได้ ซึ่ง ประเวศ วะสี (2547) กล่าวว่าชุมชนเมื่อการพัฒนาที่เอาวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง ผู้ที่ปฏิบัติได้ถูกต้อง คือ ชุมชน ชุมชนเป็นฐานล่างของสังคม หากฐานไม่แข็งแรงเราอยู่ไม่ได้ ดังนั้น ฐานล่างของทุกอย่างเป็นเรื่องสำคัญ หากฐานแข็งแรงจะขึ้นสูงได้ ชุมชนเป็นฐานล่างของสังคม ชุมชนเข้มแข็ง คือรูปธรรมของการพัฒนาที่เอาชุมชนเป็นตัวตั้ง ชุมชนเป็นการรวมตัวร่วมคิดร่วมทำพร้อมกันทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ ครอบครัว ชุมชนสิ่งแวดล้อม สุขภาพ พร้อมกันไปหมดทุกอย่าง ขณะนี้เรากำลังเห็นเรื่องชุมชนเข้มแข็งมากขึ้นเห็นชุมชนทำงานวิจัยในเรื่องของตนเอง ถ้าอยากมีความสุขเราต้องรวมตัวกันร่วมคิดร่วมทำเรื่องส่วนรวม ลดความเห็นแก่ตัว และต้องให้ประชาชนเป็นผู้ทำเอง หน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชนต้องอย่าไปทำเอง แต่ต้องเป็นฝ่ายสนับสนุน ถือว่าเป็นการกระจายอำนาจไปสู่วัฒนธรรมท้องถิ่น

นอกจากนี้ ประเวศ วะสี (2552) ยังกล่าวอีกว่า ระบบสุขภาพชุมชนไม่ควรมองเฉพาะสถานีนอนามัยโรงพยาบาลชุมชน CUP หรือชื่ออะไรอื่นที่จำกัดอยู่ที่ระบบบริการเท่านั้นระบบบริการเป็นส่วนหนึ่งของระบบสุขภาพ เพราะสุขภาพหมายถึงสุขภาวะทั้งทางกาย ทางจิต ทางสังคม และทางปัญญา ซึ่งเป็นผลจากการพัฒนาทั้งหมด คือ เศรษฐกิจ-จิตใจ-สังคม-สิ่งแวดล้อม-วัฒนธรรม-การศึกษา-การปกครอง-สุขภาพ เชื่อมโยงกันอย่างบูรณาการ อย่าลืมนะ Health = The Whole

โครงสร้างของระบบสุขภาพชุมชน จึงครอบคลุมภาคส่วนต่างๆ นอกเหนือไปจากภาคสาธารณสุข (ดังภาพที่ 2.2) ประกอบด้วย คุณค่าความเป็นคนและความเข้มแข็งของชุมชนเป็นแกนกลาง ภาคส่วนต่างๆ เข้ามานับสนุนและช่วยทำในส่วนที่นอกเหนือความสามารถของชุมชน ความสำคัญอยู่ที่ภาคส่วนต่างๆ ต้องมีความเข้าใจ

ภาพที่ 2.2 โครงสร้างของระบบสุขภาพชุมชน

ที่มา : ประเวศ วะสี, 2552

นอกจากนี้ ประเวศ วะสี (2552) ยังกล่าวถึงการสร้างเป้าหมายและวิสัยทัศน์ร่วมของระบบสุขภาพชุมชนการที่มีหน่วยงานต่างๆ เกี่ยวข้องกับระบบสุขภาพชุมชนมากมายถ้าต่างคนต่างทำไปคนละทางสองทางก็จะเป็นเบี้ยหัวแตกไม่มีพลังร่วมแสงเลเซอร์อันมีพลังทะลุทะลวงและตัดขาดมาก เกิดจากการเอาแสงพลังอ่อนๆ มาจูนคลื่นให้ตรงกัน หากองค์กรที่เกี่ยวข้องกับระบบสุขภาพชุมชนต่างๆ มาจูนคลื่นกันก็จะเกิดพลังประจักษ์แสงเลเซอร์ การจูนคลื่นของบุคคลและองค์กรต่างๆ เขาเรียกว่า การสร้างเป้าหมายและวิสัยทัศน์ร่วม ตรงนี้อยู่ดี ๆ มันไม่เกิด แต่ต้องการกระบวนการที่นำทุกฝ่ายเข้ามารวมตัวร่วมคิดร่วมทำ และการสื่อสารอย่างทั่วถึง ตัวอย่างเป้าหมายและวิสัยทัศน์ร่วมของระบบสุขภาพชุมชน 8 ประการมีดังนี้

1. เกิดสำนึกคุณค่าความเป็นคน
2. ชุมชนเข้มแข็งสามารถพัฒนาอย่างบูรณาการได้มากที่สุด
3. เป็นชุมชนที่ไม่ทอดทิ้งกัน สามารถดูแลคนแก่ คนจน คนพิการ เด็กกำพร้าได้หมด
4. สามารถดูแลรักษาโรคที่พบบ่อย เช่น หวัด เจ็บคอ ฯลฯ โดยไม่ต้องไปโรงพยาบาล
5. สามารถวินิจฉัยและดูแลรักษาโรคเบาหวานและความดันโลหิตสูงที่มีในชุมชนได้ทั้งหมด
6. สามารถดูแลผู้สูงอายุได้ที่บ้าน โดยมีพยาบาลเยี่ยมบ้านไปดูแลแนะนำถึงบ้าน
7. ควบคุมโรคต่างๆ เช่น ไข้เลือดออก ซาร์ส ไข้หวัดนก อุบัติเหตุยาเสพติด
8. สร้างเสริมสุขภาพทุกด้านได้อย่างเต็มที่

โปรดสังเกตว่าในเป้าหมายข้อ 2 “ชุมชนเข้มแข็ง” นั้นหมายถึงสามารถแก้ปัญหาความยากจน อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดูแลตัวเองได้มากที่สุดด้วย ถ้าชุมชนบรรลุเป้าหมายทั้ง 8 ประการ ก็จะมีสุขภาวะ ค่อนข้างสมบูรณ์ประดุจสวรรค์บนดินระบบชุมชนใดชุมชนหนึ่งอาจจะกำหนดเป้าหมายเป็นอย่างอื่น หรือเพิ่มเติมได้สุดแต่จะเห็นร่วมกัน เป้าหมายและวิสัยทัศน์ร่วมจะทำให้มีทิศทางและเป้าหมายร่วมกัน ซึ่งสามารถมีความก้าวหน้าและผลสำเร็จได้การมี “พยาบาลของชุมชน” ประจำอยู่ในชุมชนจะช่วยให้ บรรลุสุขภาวะชุมชนเป็นไปง่ายขึ้น

จากแนวคิดดังกล่าวสรุปได้ว่า สุขภาวะไม่ควรมองที่ปัจจัยทางด้านร่างกายเพียงอย่างเดียวจึง เป็นการมองที่ขาดความเข้าใจ ซึ่งแม้แต่ระบบการรักษาในปัจจุบันก็ให้ความสำคัญต่อกระบวนการ รักษาแบบองค์รวม เป็นการมองให้เห็นภาพโดยรวมที่ช่วยให้สามารถวิเคราะห์และแก้ปัญหาได้อย่าง ตรงจุดมากกว่า มุมมองต่อสุขภาวะแบบองค์รวมนี้ ยังส่งผลต่อการทำงานในชุมชนในการสร้างเข้าใจ ต่อสภาวะที่เกิดขึ้นและดำเนินอยู่ ว่าควรกำหนดทิศทางใดต่อชุมชนของตนเอง เพื่อให้สุขภาวะ โดยรวมของในชุมชนนั้นๆ สามารถดำเนินไปพร้อมกับการพัฒนาอย่างมีเป้าหมายและทิศทางที่ดี การใช้แนวคิดสุขภาวะมาอธิบายถึงความเป็นชุมชน โดยเฉพาะชุมชนชนบทที่มีการทำเกษตรกรรมชาติ ย่อมทำให้เห็นภาพของวิถีชีวิตของเกษตรกรได้ดียิ่งขึ้น เนื่องจากระบบเกษตรกรรมชาติเป็นระบบที่ พึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลัก เกษตรกรรมชาติกับแนวคิดสุขภาวะจึงเป็นส่วนเดียวกันที่ไม่สามารถแยกออก จากกันและกันได้

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เจิมสุข ทานา (2547) ได้ศึกษา ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนกับภาวะสุขภาพ ตำบลแม่ลาหลวง อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า ชุมชนบ้านสันติสุขมีองค์ประกอบและ กระบวนการที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้ คือ

1. มีระบบการประกอบอาชีพ การเกษตรกรรมเพื่อการพึ่งตนเอง มีการทำสวนทำไร่เก็บหาของป่า
2. มีระบบการผลิตเพื่อการพึ่งตนเองภายในชุมชน คือ การทอผ้า การตีเครื่องเงิน การจักสาน
3. มีผู้นำธรรมชาติที่หลากหลาย นำไปสู่ความร่วมมือพึ่งพาอาศัยกันและกันของผู้คนในชุมชน เกิดกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นมากมาย มีระบบการผลิตเพื่อการยังชีพเป็นหลัก
4. มีศาสนาคริสต์ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของสมาชิกในชุมชน ซึ่งเป็นศาสนาหลักประจำหมู่บ้าน มีการปฏิบัติศาสนากิจอย่างต่อเนื่อง ส่งผลต่อความมีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านต่าง ๆ มากมาย เช่นการลงแขกเอามือในการทำการเกษตร การสร้างบ้าน การแบ่งปันผลผลิต
5. มีระบบเครือญาติที่แน่นแฟ้น เป็นสิ่งที่เสริมสร้างความสามัคคีของผู้คนในชุมชนช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ส่งผลต่อการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

6. เกิดกระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตที่เกิดจากการปฏิบัติกิจกรรมร่วมกันของผู้คนในชุมชนทุกระดับ เกิดขึ้นด้วยวิธีการหลากหลายแบบทั้งการสอน การสังเกต การอ่าน การฟัง การถาม การทดลอง ทำ การเลียนแบบอย่าง การแลกเปลี่ยน ฯลฯ

ด้วยลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะความเป็นประชาคมซึ่งเป็นตัวกำหนดให้ชุมชน ไปสู่การปลดปล่อย จากความบีบคั้นทาง กาย จิต สังคม และปัญหาที่มีต่อครอบครัว ผู้คนในชุมชนทำให้ชุมชนครอบครัวมีสันติภาพ มีความสามารถในการพึ่งตนเอง นำไปสู่การมีภาวะสุขภาพทางกาย จิต สังคม และปัญญาที่ดี

ปัจจัยจากระบบการผลิตในการทำเกษตรกรรมเป็นปัจจัยหนึ่ง ที่มีส่วนทำให้สภาวะที่ดีเกิดขึ้นในชุมชน เจริญสุข ทานา (2547) ได้ศึกษาพบว่า ในกระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตของชุมชนนั้นระบบการเรียนรู้ของชุมชนที่ผ่านระบบการผลิต การบริโภคของชุมชน เช่น การปลูกกระเทียม ถั่วเหลือง สามารถสะท้อนผ่านทั้งวิชาเศรษฐศาสตร์ จากการวิเคราะห์รายรับรายจ่ายในการลงทุนในระบบการผลิต เรียนรู้วิชาจิตวิทยา ผ่านการติดต่อสัมพันธ์และอยู่อาศัยร่วมกัน ทั้งจากการพบปะสังสรรค์ในพิธีกรรมทางศาสนา กิจกรรมกลุ่มต่าง ๆ เช่น การลงแขกในการทำเกษตร สะท้อนผ่านองค์ความรู้ต่างๆ ในชุมชน ทั้งจากงานหัตถกรรม เกษตรกรรม ศิลปกรรมกรรมร่วมกันแก้ไขปัญหาในชุมชนร่วมกัน องค์ความรู้เหล่านี้ได้ส่งผลให้สภาวะทางสังคมที่ดีเกิดขึ้น สภาวะทางด้านปัญญาก็ตามมา ผ่านทักษะในการประกอบอาชีพในชุมชน ในลักษณะที่แตกต่างกัน หลุดพ้นจากความบีบคั้นในด้านสังคม มีองค์ความรู้ที่นำไปสู่ ความมีจิตใจที่เบิกบานมีความร่าเริง ทำให้สุขภาพทางกายและจิตที่ดีตามมา

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับภาคการผลิตในชุมชนที่ส่งผลต่อสภาวะนั้น จากการศึกษาของคณะผู้วิจัยที่เป็นเกษตรกร จากชุดโครงการเกษตรกรรมยั่งยืน กองทุนวิจัย สกว. ได้ศึกษาโครงการรูปแบบการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตสู่การลด ละ เลิก การใช้สารเคมีของชุมชน ตำบลเมืองปอน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า ผลต่อการตัดสินใจของเกษตรกรที่ปรับเปลี่ยนระบบการผลิตสามารถแยกเป็น 3 ระดับ จากเกษตรกรที่ร่วมให้ข้อมูล จำนวน 40 คนดังนี้

1. ระดับที่ 1 ลด ได้แก่ การทดลองใช้บางเทคนิค/วิธีการเพื่อลดการใช้สารเคมีทางการเกษตร มีจำนวน 26 คน
2. ระดับที่ 2 ละ ได้แก่ การแบ่งพื้นที่บางส่วน เพื่อทำการทดลองทำเกษตรแบบไม่ใช้สารเคมี มีจำนวน 10 คน
3. ระดับที่ 3 เลิก ได้แก่ การปรับเปลี่ยนทั้งหมดโดยเลิกใช้สารเคมีทุกขั้นตอนการผลิตมีจำนวน 2 คน

ผลจากการวิเคราะห์ พบว่า ปัจจัยเงื่อนไขที่มีผลต่อการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตแบ่งเป็นเงื่อนไขภายใน คือตัวเกษตรกรเองว่ามีความสนใจอันเกิดจากความตระหนักถึงผลกระทบต่อสุขภาพตนเอง จากการเห็นตัวอย่างหรือประสบกับตัวเอง จากผลการเปลี่ยนแปลงจากคนที่ทำมาก่อนหรือจากที่อื่น การถือครองที่ดิน กรรมสิทธิ์ การขาดเงินลงทุน ความมั่นใจในทางเลือกรวมถึงแรงงานในครอบครัว เงื่อนไขภายนอก ได้แก่ การรวมกลุ่มและมีกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง การส่งเสริมจากองค์กรภายนอกหรือหน่วยงานซึ่งมีส่วนในการสร้าง ความเชื่อมั่นต่อตัวเกษตรกร ที่มีผลต่อการตัดสินใจ

วราพร ศรีสุพรรณ และคณะ (2550) ได้ทำวิจัยเรื่อง เครือข่ายนักวิชาการเพื่อเสริมสร้างสุขภาพและอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำแควใหญ่ตอนล่าง จังหวัดกาญจนบุรี การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ

1. หารูปแบบการสร้างเครือข่ายนักวิชาการเพื่อเสริมสร้างสุขภาพและอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำแควใหญ่ตอนล่าง จังหวัดกาญจนบุรี
2. สร้างนวัตกรรมในการพัฒนาหน่วยการเรียนรู้ในบริบทท้องถิ่น
3. สร้างคู่มือพัฒนาหน่วยการเรียนรู้สำหรับโรงเรียนในพื้นที่ลุ่มน้ำแควใหญ่

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ที่มีทีมประสานงานกลางทำหน้าที่หลักในการสร้างและสนับสนุนที่วิจัยย่อยในการจัดทำคู่มือพัฒนาหน่วยการเรียนรู้ตามประเด็นที่เชื่อมโยงกับปัญหาสุขภาพและการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นผลการวิจัยคือ

1. ได้รูปแบบการสร้างเครือข่ายนักวิชาการ ซึ่งเริ่มจากการก่อตัวของเครือข่ายภายในมหาวิทยาลัยมหิดล ตามมาด้วยการประสานแนวคิดและขยายเครือข่ายโดยเชื่อมโยงกับศึกษานิเทศก์ ผู้ปฏิบัติงานส่งเสริมสุขภาพหรือการอนุรักษ์ทรัพยากร ผู้บริหารโรงเรียนและครูจากสถานศึกษาในพื้นที่ ต่อจากนั้นจะเป็นช่วงปฏิบัติการของเครือข่าย ซึ่งแต่ละทีมย่อยจะปฏิบัติการกับโรงเรียนนำร่อง 1-2 โรงเรียน ในการสร้างคู่มือพัฒนาหน่วยการเรียนรู้ และเมื่อภารกิจการพัฒนาคู่มือแล้วเสร็จบทบาทของทีมย่อยก็ยุติลง ส่วนสมาชิกเครือข่ายในพื้นที่จะถูกผนวกเข้าสู่โครงการต่อเนื่องในแผนงานวิจัยนี้ต่อไป

2. ได้นวัตกรรมที่เป็นรูปแบบการพัฒนาหน่วยการเรียนรู้ในบริบทท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอนหลักคือ การศึกษาริบทท้องถิ่นและจำกัดประเด็นในการพัฒนาหลักสูตร การยกร่างหน่วยการเรียนรู้แบบบูรณาการที่สัมพันธ์กับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน การปรับปรุงและทดลองใช้หน่วยการเรียนรู้กับสถานศึกษาและการประเมินของผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตรวจสอบและปรับปรุงหน่วยการเรียนรู้ขั้นสุดท้าย

3. ได้คู่มือพัฒนาหน่วยการเรียนรู้สำหรับโรงเรียนในพื้นที่ลุ่มน้ำแควใหญ่ ด้านการสร้างเสริมสุขภาพจำนวน 4 เรื่อง และด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรบนพื้นที่ต้นน้ำ จำนวน 7 เรื่อง รวม 11 เรื่อง ข้อเสนอแนะของการวิจัย คือ มหาวิทยาลัยควรสนับสนุนให้มีการวิจัยร่วมกับภาคีในท้องถิ่นเพื่อพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ระบบลุ่มน้ำ และส่งเสริมการวิจัยและการเรียนการสอนที่เชื่อมโยงกับประเด็นท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำเหล่านั้นมากขึ้น